

שאלות על הלכות צדקה (בבא בתרא ח'-'י')/ הרב אריאל בראלי

שאלות:

- א. האם חייב לתת לעני די מחסורו?
- ב. בגמרא נאמר שחייב לתת מינימום שלישית השקל בשנה, מנגד יש מעשר כספים, איך זה מסתדר יחד?
- ג. האם יש אדם הפטור מלתת צדקה או מעשר כספים?

תשובות:

א. האם חייב לתת לעני די מחסורו?

ראשית יש לפתוח בכך שהלכות צדקה מתחילות רק כאשר עני פנה וביקש עזרה או שידוע על עני מסוים בעיר הזקוק לעזרה. אם הוא פנה, אכן צריך לתת לו די מחסורו, בשני תנאים: **אם ידו של הנותן משגת**, וכן אם יודע שהעני פונה רק אליו (מכל סיבה שהיא- בושח, משפחה וכו').

אבל אם הוא אמור לפנות לאנשים אחרים או שלאחר דיבור עימו הוא מוכן לצרף אחרים למעגל התמיכה, אז ניתן לחלק את הנטל בין כל אותם אנשים וביחד יתנו לו די מחסורו. בשונה מכך הדין של עני המחזר על הפתחים, מכיוון שהוא פונה לכלל הציבור, אזי אין צורך לתת לו אלא מתנה מועטה (שווה פרוטה). אולם אם לא הייתה פניה כזו, אזי אין חיוב לחפש עניים ולתת להם, אבל שלישית השקל (כעשרים שקלים) יש להפריש בכל מקרה ולשמור עבור עניים.

ב. בגמרא נאמר שחייב לתת מינימום שלישית השקל בשנה, מנגד יש מעשר כספים, איך זה מסתדר יחד?

החיוב להפריש שלישית השקל בשנה הוא המינימום של מצוות צדקה, ואף עני מרוד חייב להפריש סכום זה, גם כאשר אין לפניו עניים נוספים.

מעשר כספים הוא **מנהג** טוב להפריש מהרווח שבנכסיו עשירית, **גם כשאין פניה ספציפית של עני** ולתת כאשר יזדמנו עניים. אין לכך מקור מחייב, אבל המנהג נסמך על 'עין בינונית' בנתינת צדקה. שם מדובר על הצורך לעזור לעני שכבר פנה וביקש עזרה, ואז יש לתת לו די מחסורו, וכאשר אין לנותן אפשרות כזו אזי ההמלצה לתת חומש מהרווח – וזו מצווה מן המובחר, ועשירית מהרווח זו מידה בינונית.

ג. האם יש אדם הפטור מלתת צדקה או מעשר כספים?

כאמור, שלישית השקל כולם חייבים אך 'מעשר כספים' או צדקה 'די מחסורו', אינם מוטלים על מי שאין לו כדי פרנסתו. כוונת הדברים, מי שהוצאות הקבועות והבסיסיות - מגורים, לבוש, אוכל, נסיעות (לא כולל רכב, בילויים וכמובן טיסה לחו"ל) גדולות מהכנסותיו, פטור מצדקה ומעשר כספים. דרך החישוב היא בבחינת מחזור כספי שנתי שלם, האם לבסוף יהיה גרעון (יש המרחיבים פטור זה לאדם שידוע שבעתיד הקרוב, מעבר לשנת הכספים הנוכחית, יעבור לגרעון למרות שכרגע הוא מאוזן).

הרחבה

חובת צדקה - רמב"ם מתנות עניים ז,ה:

בא העני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משגת, נותן לו כפי השגת ידו. וכמה? עד חומש נכסיו - מצוה מן המובחר; ואחד מעשרה בנכסיו - בינוני; פחות מכן - עין רעה.

הרי שאין חובה עצמאית של מתן צדקה או מעשר כספים, אלא לאחר שפנה העני ואז אם אין ידו משגת יתן מעשר שהוא "שיעור בינוני" של מצנת הצדקה.

ערוך השולחן, יורה דעה סימן ר"נ סעיף ה'

"אם אין רבים אצלו כגון שאינם בעיר או שהוא דר ביחידות **חייב הוא לבדו לשאת אם ידו משגת**. אנו שמצבינו טוב, ורוב עשירים, ועניים מועטים, דוודאי **החוב על כולם** ולא על יחידים והגם שהיחיד יכול בעצמו למלאות די מחסורם מ"מ הרי מוטלים על כולם. אבל אין היחיד מחוייב ליתן די מחסורו בלבדו אפילו ידו משגת כשיש עוד עשירים בעיר ואפילו אם העני בא אצלו, מודיע לכולם ויתנו כולם."

מי הוא עני?

משנה פאה פ"ח מ"ח שנינו:

"מי שיש לו מאתים זוז לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר עניי", ופירש הר"ש שם ששיעור מאתים זוז "שיערו חכמים שזהו שיעור הוצאתו במזונות ובמלבושו לשנה".

מכאן המקור לתחשיב שנתו.

עוד במשנה ט': "מי שיש לו חמישים זוז והוא נושא ונותן בהם הרי זה לא יטול" והטעם מבואר בירושלמי והובא בר"ש שם שעדיף חמישים שמרוויחים מהם ממאתיים שאין מרוויחים מהם, הרי שאם יכול להתפרנס מן הפירות הרי הוא כאילו היו לו מאתיים זוז ואינו נוטל לקט שכחה ופאה. לכן מי שיש לו עבודה שיוכל להתפרנס ממנה לשנה דינו כמי שיש לו מאתיים זוז אף אם כעת עדיין אין לו מאתיים זוז ואסור לו ליטול צדקה. ודי במה שיכול להרוויח כדי פרנסתו לשנה זאת, וכן פסקו בשו"ת שבט הלוי ח"ב סי' קכ ובספר צדקה ומשפט פ"ב סעיף ו' ובספר דרך אמונה, הלכות מתנות עניים פ"ט. בנוסף, **פסק שולחן ערוך יורה דעה הלכות צדקה סימן רנג**: "יש אומרים שלא נאמרו השיעורים הללו אלא בימיהם, אבל בזמן הזה יכול ליטול עד שיהיה לו קרן **כדי שיתפרנס הוא ובני ביתו מהרווח**. ודברים של טעם הם". יש שלמדו מדבריו שבא לרבות כל מקרה שכרגע אין בטוחה של קרן שיאפשר לו באופן בטוח להתפרנס בעתיד מהרווח ואף אם מדובר על בעיה שתתעורר יותר משנה. ואף אם בשנה זו יש לו פרנסה, אך אין בקרן שיש לו להבטיח הכנסה לשנה הבאה, הרי כבר עתה רשאי ליטול מהצדקה. וכן כתב הגר"א בספר שנות אליהו פאה פ"ח מ"ח בד"ה "מי שיש לו מאתיים": "כיון שיש לו כדי פרנסתו שנה שלימה, למה יקח בשנה זו דלקט שכחה ופאה מצויים בכל השנים", וכן כתב בביאורו לשו"ע סי' רנג סק"ו. וכן נקטו להלכה הערוך השולחן שם שו"ת שבט הלוי ח"ב סי' קכ.

שלישית השקל

כתב הרמב"ם (הלי' מתני' ז,ה): "ולעולם לא ימנע עצמו משלישית השקל בשנה, וכל הנותן פחות מזה לא קיים מצווה. ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן צדקה לאחר."

חיוב מעשר כספים אינו אלא מנהג - שו"ת שבות יעקב חלק ב סימן פה

"לברר עיקר דין מעשר כספים בזמן הזה מאין מקורן נובעין כי ז"ל הטי"ז נראה דיש לדמות מעשר שמפרישין מן הריווח לדין מעשר עני של תבוא' ופירות- הבי"ח כתב מעשר ממון שלנו אין בו חיוב לא מן התורה ולא מדרבנן, ותשובת פני יהושע סימ' ב' מסיק וז"ל כללא דמלתא בהא סלקינא ובהא נחתינן דנראה בעיני טורח בחנם לעשות שאלה מזה לדמות מעשר שלנו לשם מעשר דאורייתא שאינו אלא מנהג עכ"ל וכן נראה לי עיקר. ומשמע מלשון הטור והרמב"ם דוקא היכי דקיימא עניים לפנינו

• בית דין לדיני ממונות

• ימי עיון, כנסים וחוגים

• סדנאות במוסדות חינוך

• מכון מחקר ויישום הסברתי

מכון משפט לעם ליישום דיני ממונות ע"פ תורת ישראל

ומבקשים צרכם אזי מחויב ליתן בדרך צדקה או חומש או מעשר אבל היכי דלא קיימי עניינים א"צ ליתן רק שלישיית השקל אלא ודאי שאין כאן חיוב מדינא אפילו מדרבנן ולכן לא נהגו כן בכל המקומות אכן במקום שנתפשט המנהג או מי שרוצה להחמיר על עצמו ונוהג להפריש מעשר ודאי כוונתו שיהא לו דין מעשר עני גמור ... וא"כ זכינו לדין דאסור לפרע ממנו חובותיו"

וכן דעת רוב הפוסקים (פתחי-תשובה יו"ד שלא, יב; שו"ת ציץ-אליעזר ח"ט סי' א; שו"ת יחווה-דעת ח"א סי' פז)

מי פטור מצדקה ומעשר כספים?

עני שאין לו כרגע כדי פרנסתו ואף לא צפוי שהמצב ישתנה, חייב רק בשלישיית השקל ופטור מהצדקה וממעשר כספים. לעומת זאת מי שרשאי ליטול צדקה (על שם העתיד), למרות שכרגע יש לו כדי פרנסתו, חייב ליתן צדקה ומעשר, וזאת לאור המקורות הבאים:
שולחן ערוך יורה דעה הלכות צדקה סימן רמח

כל אדם חייב ליתן צדקה, אפילו, עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן ממה שיתנו לו.

ש"ך יורה דעה סימן רמח סק"א

אפילו עני המתפרנס מן הצדקה - היינו כשיש לו פרנסתו בלאו הכי דאם לא כן אינו חייב ליתן צדקה.

סברות להקל קבלת צדקה מגויים (ללא בעיה של נצרות):

א. דעת כהן סי' קלב:

ולעני"ד עיקר יסוד האיסור הוא יותר ברבים מביחיד. ומשו"ה ביחיד אמרי' רק שאסור לקבל צדקה מן הנכרים משום זילותא... ואמרינן התם שהוא דוקא בפרהסיא אבל בצנעא לא... וצ"ל דעיקר ביבוס קצירה שייך דוקא בצדקה דרבים, דאלימא טובא זכותא דידה. ומשו"ה לא מחלקינן ברבים כלל בין בצנעה לפרהסיא... דשני טעמים יש לנו באיסור קבלת צדקה מן הנכרים: טעם אחד משום דמבזה נפשיה, דלרש"י הוא משום חלול השם, שמתבזה ישראל בפני הגוי בפרהסיא, ולרמב"ם הוא מעצם טעם הביזוי שפוסל לעדות, וטעם שני משום ביבוס קצירה. והיכא דאיתא להא ליתא להא, דגבי יחיד שייך רק טעם דמבזה נפשיה, ואסור לישראל לבזות נפשו לפני גוי בשפלות כזו, וזהו דוקא בפרהסיא.. וטעם של ביבוס קצירה לא שמענו כלל על צדקה דיחיד, אלא בצדקה דרבים, וכ"מ שהוא יותר בצנעה הזכות יותר ואיכא יותר משום ביבוס קצירה. ובצדקה דרבים, שמתחלקת ע"י גבאי צדקה, שייך רק טעם דביבוס קצירה, ולא שייך כלל טעם דמבזה נפשיה דאדרבא הגבאי הממונה שמקבל הרי הוא מתכבד בקבלתו, שהוא עושה לטובת הכלל, והעניינים המקבלים מידו הרי הם אינם מקבלים כי אם מיד ישראל, ואינם מבזים עצמם כלל בפני נכרי, ויש כאן רק טעם דביבוס קצירה ולא טעם ביזוי כלל.

ב. ט"ז יו"ד רנט:

אלא כשהעובד כוכבים מכוין דוקא לעניי ישראל ובוה מייקר שם ישראל בזה יש זכות גדול כגון הכא וכמעשה דאימיה דשבור מלכא בגמ' ששלחה לחלק לישראל ואף על גב דכתב רש"י שהיא ידעה גם כן שמפרנסין ג"כ עובדי כוכבים עם ישראל דאל"כ הווי ליה גניבת דעת וכמו שנעתיק בסמוך מ"מ העיקר בשביל עניי ישראל בזה הקפידו משום ביבוס קצירה משא"כ ברישא שהעכו"ם אין כוונתו דווקא על ישראל אלא הוא מצד טבעו רחמן על כל הפושט יד אין זה זכות גדול ולית ביה משום ביבוס קצירה כן נ"ל עיקר.

ג. ציץ אליעזר טו, לג, ה:

וטעם החילוקים בזה יש להסביר גם בסברא, והוא דענין חלול ה' וביזוי איכא רק כשמתבזים לקבל צדקה מעכו"ם יחיד, אבל לא כשהרשות השלטונית נותנת באשר לכך התמנו לתפקידם, ולהיפך, ענין ריבוי זכות ועיכוב הכיבוש קצירה תשברנה שייד לגבי קבלה או אי קבלה מהרשות העכומי"ת השלטונית המייצגת את עמה, ופועלת בשמה, אבל לא לגבי יחיד שהקבלה או אי הקבלה ממנו אין בה בכלל להכריע עי"כ ע"פ רוב את רוב העם ומעשיו.

ד. יביע אומר או"ח ז, כב, ד:

והנה בשו"ת זרע אמת שם כתב עוד, שכל טעם האיסור ליטול צדקה מעכו"ם משום ביבוש קצירה תשברנה, זהו רק בעובדי ע"ז, או עבד רשע, אבל המלכים והשרים שאנו חוסים בצלם, אינם בכלל עובדי ע"ז, ולא שייד בהו כלל הטעם דביבוש קצירה תשברנה, ואע"פ שהם משתפים שם שמים ודבר אחר, הרי אין בן נח מוזהר על השיתוף.. ונהי שאין מצוה לסייעם לעשות צדקה, כגר תושב שיש מצוה לסייעו בזה, כמ"ש הרמב"ם (מלכים י, י), מ"מ אין איסור לסייעו לדבר מצוה. אלא הוי רשות...

ה. שבט הלוי ה, קמא, ג:

ובצדק כי בסי' לקוטי הלכות על הלי' צדקה מהה"ג ר' שבתי ויגדער שליט"א דודאי משמעות השו"ע אינו כן, יע"ש, וגם אינו נראה כלל דהא בכמה וכמה מקומות בשו"ע ובהלכה נדונים הגוים שלנו כגוים לא כגרי תושב שאנו מצווין להחיותו (מלבד במקומות לפעמים שתולה בענין ע"ז ממש) ואם יש לחפש זכות על המקבלים י"ל בדרכים אחרים או מפני הפרנסה או שלום מלכות...

ו. אגרות משה יו"ד ב, קיז:

ובדבר שהיהודים רוצים לעשות בענקעט לכבוד נכרי באיזה אולם כדי שיבואו בשבילו הרבה אורחים ויתנדבו בשבילו עבור הדבר מצוה, אין לומר שהוא דבר איסור ממש, שמצד ביבוש קצירה שאיתא בב"ב דף י' כיון שמה שיתקבץ לצדקה על ידו הרי כוונתו אינו למצוה אלא לכבוד שאין בזה זכות ומצוה כל כך... אבל בכל אופן הוא ענין מכוער שאין להגבאים ומנהלים של מוסד מצוה לעשות זה אף שאין בזה איסור ממש ויטריחו להשתדל להשיג כל הצורך מיהודים החייבים בהמצוה.